

توتم و توتمیست

محمد سامع

کارشناس برنامه‌ریزی دانشگاه صنعتی سهند - تبریز

مواقع معین و در طی تشریفات خاص.
۳. توتم به سرزمین و محل خاص جغرافیایی بستگی ندارد از این رو اشخاصی که دارای توتم مشترک هستند می‌توانند جدا از یکدیگر زندگی کنند.^۸
۴. توتم معمولاً حیوان یا گیاه و گاهی پدیده طبیعی دیگری است بنابراین با بُت متفاوت می‌باشد. زیرا توتم منحصر به شیئی خاص نیست بلکه همیشه نمونه‌ای از یک نوع است که مصنوع بشر هم نمی‌باشد.
۵. توتم نماد (Symbol) گروهی است و حامی و حافظ آن گروه می‌باشد از این رو تمام خطرات را از گروه و کلان دور می‌کند و مسبب بقای نسل و پیوندهای خونی و خویشاوندی می‌شود.

انواع توتم

زیگموند فروید (Sigmund Freud) (۱۸۵۶ - ۱۹۳۹) روان‌کار معروف اتریشی در کتاب «توتم و تابو» توتم را در سه نوع طبقه‌بندی کرده است:
الف: توتم قبیله‌ای که از نسلی به نسل دیگر منتقل می‌شود.
ب: توتم فردی که متعلق به یک شخص است و به اغقاب او انتقال می‌یابد.
ج: توتم مخصوص یک جنس - زن یا مرد است که اقصاد جنس دیگر در آن مشترک نیستند.

فروید معتقد است که توتم نوع اول در مقایسه با توتم نوع‌های دیگر اهمیت زیادتری دارد و دارای بنیادهای مهمی است.^۹

***

توتم سکن است حیوان باشد مانند طوطی، سوسمار، شیر، نهنگ، خرس، اسب آبی، کانگورو و... و یا گیاه باشد مانند بوتمه‌های چسبایی، ریواس، اسپند و بعضی از درختان مقدس و یا پدیده‌های طبیعی دیگری مانند

اسم شیئی مقدس تعریف کرده است. امیل دورکیم (Emile Durkhiem) (۱۸۵۸ - ۱۹۱۷) معتقد است که توتم مظهري از مذاهب اجتماعی جامعه‌های ابتدائی است که جامعه را که موضوع پرستش و تقدیس است در خود مجسم ساخته است.^۵
هر چند ارائه تعریف جامع و کامل از توتم مشکل بنظر می‌رسد ولی به طور کلی می‌توان گفت: توتم عبارت است از حیوان، گیاه و یا هر پدیده طبیعی دیگر که نیا یا مظهر خویشاوندی یک گروه اجتماعی یا کلان (Clan) تعلق می‌گردد. بنابراین:

۱. توتم نیای افسانه‌ای است. در نتیجه افرادی که توتم مشترکی دارند خویشاوند محسوب می‌شوند و نمی‌توانند با هم دیگر ازدواج کنند لذا در روابط خویشاوندی‌شان سیستم برون‌همسری (Exogamy) حاکمیت دارد.

۲. توتم برای اعضای کلان یا گروه، مقدس و مورد احترام است از این رو کشتن، شکار کردن و آزار رساندن به آن ممنوعیت دارد مگر در

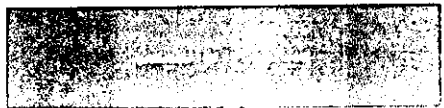
واژه توتم

واژه توتم (Totem) به صورت توتام (Totam) نخستین بار در سال ۱۹۱۷ توسط جزلانگ (J. Long) مردم‌شناس انگلیسی از قبایل سرخ‌پوست الگون کین (Algonkin)^۶ اخذ شد و سپس در میان اصطلاحات علوم اجتماعی متداول شد. این واژه به صورتهای دیگری مانند تاتام (Tatam)، اتم (Otem)، دودایم (Dodaim)^۷ و تیسسه^۸ نیز بکار برده شده است.

تعریف توتم

مردم‌شناسان و جامعه‌شناسان از توتم تعاریف مختلفی ارائه کرده‌اند. از نظر فرانس - بوآس (Franc Boas) (۱۸۵۸ - ۱۹۴۲) توتم عبارت است از روح پشتیبان گروه اجتماعی. ساکس مولر (Max Muller) (۱۸۲۳ - ۱۹۰۰) توتم را علامت، اسب، پناه و

توتیم به عنوان یک نماد یا شیء مقدس به حساب می‌آید. عبارت است از احترام به حیوانات و گیاهان که معمولاً به صورت آیین‌ها و مراسم خاص در توتم‌ها نمایان می‌شود.^{۱۳}

توتیم به عنوان یک نماد یا شیء مقدس به حساب می‌آید. عبارت است از احترام به حیوانات و گیاهان که معمولاً به صورت آیین‌ها و مراسم خاص در توتم‌ها نمایان می‌شود.^{۱۳}

۱. اعتقاد به تقسیمی توتم و وظایف خاص توتیمست‌ها نسبت به توتم.
۲. اعتقاد به تابو (Taboo) که عبارت است از مقررات و قراردادهایی که مطابق آنها برخی چیزها و امور و موجودات به علت تقدسشان، صفت حرمت و ممنوعیت دارند. مانند تابوهای حیوانی که شامل کشتن و خوردن آنهاست و تابوهای گیاهی و تابوهای انسانی.^{۱۴}

۳. اعتقاد به نیروی مانا (Mana) که عبارت است از اعتقاد به قدرت و نیروی ماورالطبیعه که در اشیاء وجود دارد^{۱۵} و یا کیفیت ویژه‌ای که در بعضی از موجودات انسانی؛ بخصوص رهبران قبایل وجود دارد.^{۱۶}

منشأ تقدس توتم و توتیم

علت تقدس توتم و منشأ توتیم چیست؟ در پاسخ این سوال از طرف دانشمندان نظریه‌های مختلف و متفاوتی ارائه شده است که به اختصار عبارتند از:

۱. نظریه نامگذاری

پیروان این نظریه معتقدند که انسانهای ابتدایی در جامعه‌های ابتدایی‌شان چون بیشتر با حیوانات و گیاهان در حواشی جنگل‌ها زندگی می‌کردند و چون حیوانات و گیاهان در زندگی اقتصادی و اجتماعی آنها نقش مهمی داشتند از این رو نام حیوانات و گیاهانی را که

عبارت است از روابط مبتنی بر احترام و توجه متقابل بین انسان و توتم او، و از نظر اجتماعی عبارت است از تکالیف متقابل موجود بین اعضای یک طایفه و تکلیف یک قبیله نسبت به قبیله دیگر.^{۱۷}

دیلیو. اچ. ریوزر (W. H. Rivers) (۱۸۶۴ - ۱۹۲۲) مردم‌شناس انگلیسی، توتیم را با تلفیق سه عنصر اجتماعی، روانی و آئینی به شرح زیر تعریف کرده است:

۱. عنصر اجتماعی توتیم: که عبارت است از ارتباط بین گونه‌ای از حیوانات یا گیاهان یا یک شیء طبیعی با یک گروه اجتماعی مشخص.

۲. عنصر روانی توتیم: که عبارت است از اعتقاد به یک رابطه خویشاوندی بین اعضاء گروه و حیوان، گیاه یا شیء که اغلب به صورت این که نسب گروه به آن می‌رسد، بیان

صخره‌ها، رودخانه‌ها، خورشید و بارانهای معین.^{۱۸}

توتیم

بنظر بسیاری از دانشمندان علوم اجتماعی توتیم ابتدایی‌ترین مشکل آئین‌های ابتدایی در میان جامعه‌های ابتدایی بوده است که در حال حاضر نیز در بعضی از جامعه‌های ابتدایی در آمریکای شمالی، استرالیا و افریقا وجود دارد و آثار و نشانه‌هایی از آن در سایر جامعه‌های متمدن و پیشرفته نیز می‌توان یافت. از نظر دورکیم توتیم یک آئین دینی است، زیرا وی معتقد است که توتیم حاوی امر مقدس می‌باشد ولی جیمز فrazier (James Frazer) (۱۸۵۴ - ۱۹۴۱) آن را آئین غیر دینی می‌داند.^{۱۹}

فریود معتقد است که توتیم طریقه مذهبی و طریقه اجتماعی است. از نظر مذهبی

نقش مهم‌تری داشتند به خود و رهبران قبیله و کلان‌شان می‌گذاشتند زیرا آنها برای تمییز خود از دیگران به یک عنوان و نام قومی و قبیله‌ای احتیاج داشتند از این رو لقب حیوانی یا گیاهی برمی‌گزیدند و این نام رفته رفته مورد تقدیس قرار می‌گرفت و اصل و منشاء قبیله پنداشته می‌شد، و در نتیجه توت‌م محسوب می‌گردید.

هربرت اسپنسر (Herbert spencer) (۱۹۰۳ - ۱۸۲۰) از پیروان این نظریه اعتقاد دارد که بعضی از افراد صفاتی از خود بروز داده‌اند که سبب شده است نام حیوانی یا گیاهی بر آنها گذاشته شود و از این طریق آنها اسامی و القابی بدست آورده‌اند که بعداً به اعتقادات‌شان منتقل شده است.^{۱۷}

۲. نظریه نیابریستی

بعضی از دانشمندان علوم اجتماعی از جمله ادوارد تایلور (Edward Tylor) (۱۹۱۷ - ۱۸۳۲) مردم‌شناس انگلیسی و ورجیلیوس فرم (Vergilius Ferm) اعتقاد دارند که علت تقدس توت‌م و منشاء توت‌میسم اعتقاد انسانهای ابتدایی به حلول روح نیای مقدس و ارواح رهبران قبیله که حامی و حافظ قبیله‌اند در توت‌م مورد تقدیس انسانهای ابتدایی است. به عبارت دیگر علت تقدس توت‌م و منشاء اعتقاد توت‌میس‌ها به تجسم روح نیای اولیه در توت‌م است که پس از مرگ‌شان در آن تجلی یافته است.

۳. نظریه جامعه‌شناسی

بسیاری از جامعه‌شناسان مستقدند که ریشه‌های توت‌میسم و تقدس توت‌م را باید در سیستم اجتماعی جستجو کرد، زیرا توت‌میسم، یک پدیده در میان دیگر پدیده‌های اجتماعی است.

اس. ریناک (Renach) مستقد است که توت‌میسم جز یک رشد صرفاً غریزه اجتماعی

چیز دیگری نیست^{۱۸} و دورکیم عقیده دارد که توت‌م همان جامعه است که مورد تقدیس و احترام انسانها قرار می‌گیرد. برخی دیگر از جامعه‌شناسان اهمیت و نقش پدیده‌های توت‌می را عامل و منشاء توت‌میسم قلمداد کرده‌اند.

۴. نظریه روان‌شناختی

مدافعان نظریه روان‌شناختی معتقدند که توت‌م، مأمن روح نیاکان و رهبران است و برای انسانهای ابتدایی پناهگاه امنی محسوب می‌شود که روح در آن آرام می‌گیرد و از خطرات احتمالی برکنار می‌شود. وقتی انسان ابتدایی روح خود را به توت‌م می‌سپارد، خودش آسیب‌ناپذیر می‌شود، از این رو توت‌م که حامل روح قبیله است مورد احترام و تقدیس قرار می‌گیرد.

ویلهلم وونت (Wilhelmwundt) (۱۹۲۰ - ۱۸۳۲) از پیروان نظریه روان‌شناختی عقیده دارد که توت‌م محصول اعتقاد به تناسخ روح انسان و درآمدن آن به صورت حیوان است. به اعتقاد بعضی دیگر از روان‌شناسان تناسخ ارواح از کالبدی به کالبد دیگر منشأ توت‌میسم در جامعه‌های ابتدایی بوده است.^{۱۹}

۵. نظریه اقتصادی

تعدادی از دانشمندان نیز در باب علت تقدس توت‌م و منشأ توت‌میسم معتقدند که توت‌م‌ها به علت اهمیت اقتصادی که در زندگی انسانهای ابتدایی پیدا کرده‌اند، مقدس شده‌اند. زیرا انسانهای ابتدایی آنها را مسایه حیات و بقاء خود می‌پنداشتند و در نتیجه آنها را تقدیس می‌کردند.

۶. نظریه ترس

پیروان این نظریه اعتقاد دارند که انسانهای ابتدایی به علت ترس از مظاهر طبیعی به تقدیس نیرومندترین و اسرارآمیزترین آنها یعنی

گیاهان و حیوانات پرداخته و آنها را توت‌م پنداشته‌اند.

در جمع‌بندی کلی از نظریات ذکر شده می‌توان گفت که هر کدام از نظریه‌ها به جنبه‌ای از جوانب توت‌میسم اشاره کرده‌اند از این رو هیچ‌کدام‌شان به تنهایی قادر به تبیین پدیده توت‌میسم نیستند ولی در کل می‌توانند گوشه‌هایی از این پدیده پیچیده را روشن سازند.

زیر نویس‌ها:

۱. فریود، زیگموند «توت‌م و تابو» (تهران: انتشارات کتابخانه ظهوری، ۱۳۵۱) ترجمه محمدعلی خنجی، چاپ دوم ص ۸.
۲. این قبایل در آمریکای شمالی در منطقه کیک و آنکاریو (در کانادا) می‌زیست‌اند و در حال حاضر اکثریت آنها از بین رفته‌اند.
۳. ادیبی، حسین «زمینه انسان‌شناسی» (تهران: انتشارات لوح، ۱۳۵۶) چاپ دوم، ص ۲۴۶.
۴. به گفته بعضی از صاحب‌نظران واژه توت‌م در میان اعراب بدوی به صورت نیمه بکار برده شده است.
۵. فریود، همان، صص ۱۵۰ تا ۱۵۵.
۶. کلان عبارتست از گروه اجتماعی که اعضایش خود را از اعقاب یک جو مشترک می‌دانند.
۷. برون همسری سیستم خورشادندی که در آن شخص نمی‌تواند همسر خود را از درون گروهی که بدان تعلق دارد انتخاب کند.
۸. فریود، همان ص ۸.
۹. فریود، همان، ص ۱۴۱.
۱۰. فضائی، یوسف «بنیادهای اجتماعی دین» (تهران: انتشارات چاپار، ۱۳۵۶) چاپ اول ص ۱۸۸.
۱۱. بیرو، آلن «فرهنگ علوم اجتماعی» (تهران: انتشارات کیهان، ۱۳۶۶) ترجمه باقر ساروخانی، چاپ اول، ص ۲۳۱.
۱۲. فریود، همان، ص ۱۴۲.
۱۳. لوسی اشتراوس، کلود «توت‌میسم» (تهران: انتشارات نوس، ۱۳۶۱) ترجمه مسعودراد، چاپ اول، ص ۳۷.
۱۴. فضائی، همان ص ۲۱۴.
۱۵. روح الامینی، محمود «مبانی انسان‌شناسی» (تهران: انتشارات کتاب زمان ۱۳۶۲) چاپ دوم ۲۹۲.
۱۶. پانوف، میشل ویرن، میشل «فرهنگ مردم‌شناسی» (تهران: انتشارات نشر ویرس، ۱۳۶۸) ترجمه اصغر عسگری خاتقاه، چاپ اول ص ۲۳۷.
۱۷. فریود، همان ص ۱۵۱.
۱۸. فریود، همان ص ۱۵۲.
۱۹. فریود، همان ص ۱۶۳.